

ความหมายผู้สูงอายุในระบอบของความจริง: ข้อถกเถียงเชิงทฤษฎีและปรัชญาสังคมศาสตร์

กมลชนก ข้าสุวรรณ¹

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์ความหมายของผู้สูงอายุในระบอบของความจริง ผ่านข้อถกเถียงเชิงทฤษฎีและปรัชญาสังคมศาสตร์ โดยวิธีการสังเคราะห์องค์ความรู้และเอกสารที่เกี่ยวข้อง ครอบคลุมผู้สูงอายุทุกช่วงวัย นำมาวิเคราะห์ในมุมมองของกระบวนทัศน์แนวใหม่ ที่มุ่งเน้นทำความเข้าใจประสบการณ์อดีตแห่งวัยที่ผู้สูงอายุประสบจากทัศนะของผู้สูงอายุที่เป็นเจ้าของประสบการณ์เอง ผลการศึกษา พบว่าความหมายของผู้สูงอายุในระบอบของความจริงมีทั้งเชิงบวกและเชิงลบที่ดำรงอยู่ เนื่องจากความแตกต่างของวิถีคิดในการกำหนดความหมายของผู้สูงอายุ ซึ่งมี 2 มุมมอง ได้แก่ วิถีคิดแบบชั่วคราวข้าม และการปฏิเสธชั่วคราว สะท้อนให้เห็นถึงข้อถกเถียงเชิงทฤษฎีและปรัชญาสังคมศาสตร์ภายใต้แนวคิดโครงสร้าง-ผู้กระทำการ ที่วิเคราะห์ปฏิสัมพันธ์ทางสังคม โดยให้ความสำคัญระหว่างผู้สูงอายุ และโครงสร้างทางสังคมคนละมุมมอง โดยแต่ละมุมมองได้แสดงทฤษฎีที่สนับสนุนและโต้แย้งที่สอดคล้องกับความหมายดังกล่าว แสดงให้เห็นว่าการวิเคราะห์ความหมายของผู้สูงอายุ สามารถมองได้จากหลายมุมมอง อันจะนำไปสู่การสร้างคำอธิบายที่เป็นความหมายและข้อสรุปที่แตกต่างกัน ทั้งนี้การมองสองด้านน่าจะเป็นประโยชน์กับผู้สูงอายุมากกว่า เนื่องจากทุกทฤษฎีล้วนมีข้อจำกัดในการอธิบายความรู้ความจริงทางสังคมทั้งสิ้น การเลือกใช้ทฤษฎีที่มีมุมมองเพียงด้านเดียว อาจทำให้ผู้สูงอายุได้รับผลกระทบหรือเสียผลประโยชน์มากกว่าจะได้ผลดี

คำสำคัญ: ความหมายของผู้สูงอายุ ระบอบของความจริง ข้อถกเถียงเชิงทฤษฎีและปรัชญาสังคมศาสตร์

¹ นักปฏิบัติกรวิจัย สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล และนักศึกษาปริญญาเอก คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

OLDER PERSONS MEANING IN REGIME OF TRUTH: DEBATES ON THEORY AND SOCIAL PHILOSOPHY

Kamolchanok khumsuwan ¹

ABSTRACT

The objective of this article was to analyze the meaning of the older persons in regime of truth debates on theory and social philosophy. The synthetic methods of knowledge and relevant documents by covering the older persons of all ages and analyzed in the new paradigm which focused on understanding the life experiences of the older persons in various view that there are interesting aspects from the vision of their own experience. The results of the study point out that the meaning of the older persons in regime of truth has both positive and negative meaning in dualism and reject dualism which reflects the theoretical argument and social philosophy under the concept of Structure-Agency that analyzed the social interactions by emphasis between individuals and the social structure in different point of the views. Each of the views has shown the theory concept support and debates that corresponded to this meaning. The social practice of human and society shown that can be viewed from multiple perspectives which would lead to the creation of the description that is the different meaning and conclusion of the older persons. However, the two-sided view would be more helpful to the older persons due to every theory has limitations in explaining the knowledge and social reality. So, using the theory that there is a single view point of theory might effect on older people live. Two-side view point of meanings of older people would be more benefit for aging society

KEY WORDS: Older persons meaning, Regime of Truth, Debates on theory and social philosophy

¹ Researcher, Institute for Population and Social Research, Mahidol University, and Ph.D. Student of Faculty of Social Administration, Thammasart University

ความหมายผู้สูงอายุในระบอบของความจริง: ข้อถกเถียงเชิงทฤษฎีและปรัชญาสังคมศาสตร์

กมลชนก ข้าสุวรรณ¹

บทนำ

ประเด็นประชากรที่ประเทศต่างๆ ทั่วโลกพูดถึงกันมากในขณะนี้ ได้แก่ ประเด็นเรื่องการสูงวัยของประชากร เนื่องจากโครงสร้างอายุของประชากรโลกกำลังเปลี่ยนไปสู่การมีอายุสูงขึ้น อันเนื่องมาจากอัตราการเกิดของประชากรโลกได้ลดต่ำลง ในขณะที่ประชากรมีอายุยืนยาวขึ้น ในปีพ.ศ. 2558 ประชากรโลกมีประมาณ 7,349 ล้านคน ในจำนวนนี้เป็นประชากรอายุ 60 ปีขึ้นไป ประมาณ 901 ล้านคน หรือคิดเป็นร้อยละ 12 ของประชากรทั้งหมด (UNWPP, 2015) ในส่วนประเทศไทยปีเดียวกัน มีจำนวนประชากร 65.1 ล้านคน ในจำนวนนี้เป็นประชากรอายุ 60 ปีขึ้นไปจำนวน 11 ล้านคน หรือคิดเป็นร้อยละ 16 ของประชากรทั้งหมด ซึ่งการเข้าสู่ภาวะสูงวัยของประชากรส่งผลกระทบต่อ การพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของแต่ละประเทศและของโลก (มูลนิธิสถาบันวิจัยและพัฒนาผู้สูงอายุไทย, 2558: 7)

โดยประเทศไทยได้ก้าวเข้าสู่สังคมผู้สูงวัยมาตั้งแต่ พ.ศ. 2548 แล้ว เนื่องจากประชากรอายุ 60 ปีขึ้นไปมีสัดส่วนร้อยละ 10 ของประชากรทั้งหมด ซึ่งการที่ประชากรสูงวัยในประเทศไทยเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วในช่วงระยะเวลาที่ผ่านมาทำให้สัดส่วนประชากรอายุ 60 ปีขึ้นไป จะมีสัดส่วนสูงถึงร้อยละ 20 ในปีพ.ศ. 2564 และจะเข้าสู่สังคมสูงวัยระดับสุดยอดเนื่องจากประชากรอายุ 60 ปีขึ้นไปมีสัดส่วนร้อยละ 28 ของประชากรทั้งหมดในปี 2574 (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ,

2550) การลดลงของจำนวนและสัดส่วนประชากรวัยเด็กและวัยแรงงาน ในขณะที่จำนวนและสัดส่วนประชากรสูงอายุยังคงเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง แสดงให้เห็นว่าโครงสร้างทางอายุของประชากรไทยเป็นประชากรสูงอายุอย่างชัดเจน

ขณะที่สถานการณ์ผู้สูงอายุอาศัยอยู่เพียงลำพังและอาศัยอยู่กับคู่สมรส มีแนวโน้มเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่องจากร้อยละ 24 ในปี พ.ศ. 2550 เพิ่มขึ้นเป็นร้อยละ 27 และร้อยละ 28 ในปี พ.ศ. 2554 และ 2557 ตามลำดับ (สำนักงานสถิติแห่งชาติ, 2550, 2554 และ 2557) ส่วนผู้สูงอายุอาศัยอยู่กับหลาน (เด็กอายุ 0-17 ปี) เพิ่มขึ้นจากร้อยละ 19.3 ในปี พ.ศ. 2548 เป็นร้อยละ 22.8 ในปี พ.ศ. 2554 (สำนักงานสถิติแห่งชาติ, 2554) โดยข้อมูลจากการสำรวจเดียวกัน ยังแสดงให้เห็นว่า 1 ใน 3 ของผู้สูงอายุมีรายได้ต่ำกว่าเส้นความยากจน คือมีรายได้ต่ำกว่า 2,647 บาท/คน/เดือน หรือ 31,764 บาท/คน/ปี (สำนักงานสถิติแห่งชาติ, 2557) สถานการณ์เช่นนี้แสดงให้เห็นว่า ยังมีผู้สูงอายุยากจน มีรายได้น้อยและมีความเสี่ยงสูงต่อการมีรายได้ไม่พอเพียงต่อการดำรงชีวิต ซึ่งผู้สูงอายุเหล่านี้ควรให้ความใส่ใจเป็นพิเศษ

ประเด็นท้าทายสำหรับครอบครัว ชุมชน สังคม และภาครัฐในอนาคต ได้แก่ ประเด็นเรื่องสุขภาพ เนื่องจากการมีอายุสูงขึ้นมีความเสี่ยงต่อการเป็นโรคต่างๆ มากขึ้น โดยเฉพาะโรคที่เกี่ยวข้องกับอวัยวะเสื่อมสภาพ อาทิ ข้ออักเสบ/ข้อเสื่อม หลอดเลือดหัวใจตีบ กล้ามเนื้อหัวใจวาย สมองเสื่อม และอัมพฤกษ์ อัมพาต (มูลนิธิสถาบันวิจัยและพัฒนาผู้สูงอายุไทย, 2558: 36-37) โดยสภาวะการเจ็บป่วยของผู้สูงอายุเป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้ผู้สูงอายุต้องตกอยู่ในสภาวะพึ่งพิงผู้อื่น หรือต้องกลายเป็นผู้ป่วยติดเตียง ต้องมีผู้ดูแลใกล้ชิด หรือต้องการดูแลระยะยาว (ปราโมทย์ ประสาทกุล และคณะ, 2555) อันเนื่องจากไม่สามารถทำงานหาเลี้ยงชีพ และปฏิบัติกิจวัตรประจำวันได้ สภาพการณ์เช่นนี้อาจทำให้คนรุ่นใหม่มองผู้สูงอายุในด้านลบ และอาจทำให้ผู้สูงอายุถูกทอดทิ้ง และถูกกีดกันทางสังคมได้

ส่วนประเด็นสำคัญที่ต้องช่วยกันขยายวงให้กว้างไปถึงทุกภาคส่วนของสังคม ได้แก่ ประเด็นการทำงานของผู้สูงอายุ ซึ่งมีความหมายในเชิงบวก ทั้งงานที่ได้รับค่าตอบแทนและไม่ได้รับค่าตอบแทนหรือการทำงานเพื่อสังคม (วรวรศน์ สุวรรณระดา, 2553: 140-141) เนื่องจากเป็นการปรับเปลี่ยนวิถีคิดในการมองผู้สูงอายุจากการเป็นผู้พึ่งพิงมาเป็นการมองในฐานะพลังของสังคม ที่สะท้อนให้เห็นถึงความมีคุณค่า และความสามารถทางสติปัญญา ในการนำเสนอธรรมชาติของความเปลี่ยนแปลงทางกายภาพของร่างกายที่ไม่มีผลกระทบต่อการทำงาน หรือการทำกิจกรรมทางเศรษฐกิจและสังคมต่างๆ ซึ่งนับว่าเป็นเรื่องที่ดี สอดคล้องกับแนวโน้มการทำงานของผู้สูงอายุที่เพิ่มสูงขึ้นจากร้อยละ 29.0 ในปี พ.ศ. 2550 เป็นร้อยละ 35.0 ในปี พ.ศ. 2554 และร้อยละ 34.0 ในปี พ.ศ. 2557 (สำนักงานสถิติแห่งชาติ, 2550, 2554 และ 2557) ซึ่งแตกต่างอย่างมากในโลกอุตสาหกรรมการผลิตแบบดั้งเดิม ที่มักไม่มีพื้นที่ให้ผู้สูงอายุได้แสดงบทบาทหน้าที่ แต่ในโลกอนาคตการส่งเสริมให้ผู้สูงอายุอยู่ในตลาดแรงงานให้ยาวนานขึ้นนั้น นับได้ว่าเป็นเรื่องที่มีความสำคัญ

ขณะที่กระแสโลกาภิวัตน์ทำให้เศรษฐกิจของโลกเปลี่ยนแปลงจากภาคอุตสาหกรรม มุ่งสู่ภาคดิจิทัลที่ใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่อย่างเป็นอัจฉริยะ ส่งผลกระทบต่อ การดำรงชีวิตของคนในสังคม ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศที่ผันผวน ก่อให้เกิดภัยธรรมชาติที่ทวีความรุนแรงมากขึ้น กดดันให้ต้องมีการปรับเปลี่ยนรูปแบบการ ดำเนินชีวิต การผลิต และการบริโภค ภายใต้เงื่อนไขการผลิตและการบริโภคที่เป็นมิตรกับ สิ่งแวดล้อมและการผลิตพลังงานทดแทนในรูปแบบต่างๆ มากยิ่งขึ้น (มติคณะรัฐมนตรี วันที่ 30 มิถุนายน 2558) ซึ่งเป็นเงื่อนไขสำคัญต่อการพัฒนาประเทศไทยในอนาคต ที่จะ มีผู้สูงอายุเพิ่มมากขึ้น

ข้อมูลข้างต้นสะท้อนให้เห็นว่า การที่ในประเทศมีผู้สูงอายุเพิ่มมากขึ้น ทั้งจำนวน และสัดส่วนนั้น ส่งผลให้การเป็นผู้สูงอายุมีความหมายเชิงบวกและความหมายเชิงลบ ที่ สอดคล้องกับปัญหาทวิลักษณ์นิยม (Dualism) ในวิชาปรัชญา ที่ฝ่ายหนึ่งมองว่า ความจริง

มีพื้นฐานอยู่สองคู่ตรงข้ามที่ดำรงตัวตนอยู่ในโลกอย่างอิสระ และขัดแย้งกันเพื่อการมีอำนาจครอบงำเหนืออีกฝ่าย ขณะที่อีกฝ่ายหนึ่ง มองว่าความจริงเป็นเรื่องของความแตกต่างหลากหลายที่เกิดขึ้นในชีวิตทางสังคม ซึ่งมีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน โดยมีได้ขัดแย้ง หรือต่อสู้กันเพื่อครอบงำเหนืออีกฝ่าย (พระไพศาล วิสาโล, 2552; เศรษฐา พวงหัตถ์, 2548: 10-11) การก้าวข้ามปัญหาทวิลักษณ์นิยมนี้นี้จะทำให้ผู้สูงอายุ และคนในสังคมหลุดพ้นจากการยึดติดกับการมองโลกเป็นคู่ๆ ไม่เกี่ยวข้องกัน หรือการมองผู้สูงอายุเช่นเดียวกับประชากรวัยอื่นๆ ซึ่งนำไปสู่การพัฒนาทางจิตปัญญาและทำให้ผู้สูงอายุดำเนินชีวิตอย่างมีคุณค่า

คำถามการศึกษา

ความหมายของผู้สูงอายุในระบอบของความจริง ผ่านมุมมองต่างๆ ในเชิงทฤษฎี และปรัชญาสังคมศาสตร์มีลักษณะอย่างไร เปลี่ยนแปลงได้หรือไม่ อย่างไร

วัตถุประสงค์ของการศึกษา

เพื่อวิเคราะห์ความหมายของผู้สูงอายุในระบอบของความจริง ผ่านข้อถกเถียงเชิงทฤษฎีและปรัชญาสังคมศาสตร์

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

การนำเสนอข้อถกเถียงทั้งด้านบวกและด้านลบของผู้สูงอายุ เป็นเรื่องสำคัญที่นักวิชาการและนักวิชาชีพและทุกคนในสังคม ต้องทำความเข้าใจร่วมกันให้มากขึ้น ในประเด็นเกี่ยวกับความคิดความเชื่อของบุคคล หรือกลุ่มบุคคลที่มีอิทธิพลต่อการสร้างความหมายของผู้สูงอายุให้กระจ่างและชัดเจน ซึ่งจะช่วยนำมาใช้ในการกำหนดเป้าประสงค์ วัตถุประสงค์ และวิสัยทัศน์ของนโยบายสังคม ได้สอดคล้องและตรงกับความเป็นจริง ทั้งในเรื่องการลดมายาคติและการสร้างเสริมคุณค่าต่อผู้สูงอายุ

ที่มาของข้อมูล วิธีการสังเคราะห์ และประเด็นที่ครอบคลุม

บทความนี้ใช้วิธีการสังเคราะห์ห้องคิดความรู้เกี่ยวกับผู้สูงอายุ จากข้อมูลทฤษฎีภูมิ โดยการทบทวนวรรณกรรม แนวคิด ทฤษฎี เอกสารต่าง ๆ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ซึ่งเป็นผลจากการแสวงหาความรู้ของนักวิจัย และมีวิธีการเข้าถึงความรู้ที่แตกต่างกันตามกระบวนทัศน์ที่เลือกใช้ โดยการสังเคราะห์ห้องคิดครั้งนี้ ผู้ศึกษาให้ความสำคัญกับกระบวนทัศน์ที่ใช้ในการศึกษา เนื่องจากทำให้การวิเคราะห์ความหมายของผู้สูงอายุมาจากหลายมุมมอง โดยจะนำมาสังเคราะห์ในห้องคิดของกระบวนทัศน์แนวใหม่ (กำหนดสร้าง วิพากษ์ และหลังสมัยใหม่) ที่มุ่งทำความเข้าใจประสบการณ์อดีตแห่งวัยที่นำไปสู่การเลือกปฏิบัติแบบเหมารวม จากทัศนะของผู้สูงอายุที่เป็นเจ้าของประสบการณ์เอง โดยการคัดเลือกองค์ความรู้แบบเจาะจง ให้มีความสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ ครอบคลุมผู้สูงวัยทุกช่วงวัย

กระบวนทัศน์แนวใหม่ มีจุดร่วมที่เหมือนกัน คือการปฏิเสธปรัชญาสำนักสังคมนิยมที่ยอมรับในความแตกต่างของวิทยาศาสตร์และสังคมศาสตร์ ขณะที่ไม่ยอมรับข้อสรุปที่ว่า ความจริงหรือความรู้มีธรรมชาติเป็นภววิสัย แต่เชื่อว่าความรู้เป็นอัตวิสัย (Cohen, 2000: 3, อ้างใน ชาย โพธิสิตา, 2559: 87) เนื่องจากเชื่อว่าความรู้ความจริงเป็นสิ่งประกอบสร้างทางสังคม และมีลักษณะสัมพัทธ์ (Relative) กับบริบทและผู้แสวงหาความรู้ที่เข้าไปอยู่ในบริบทนั้นๆ ส่วนด้านญาณวิทยาเชื่อว่าความสัมพันธ์ระหว่างความรู้ บริบทของความรู้ และผู้แสวงหาความรู้ต่างอ้างอิงซึ่งกันและกัน (ชาย โพธิสิตา, 2559) ทำให้ความจริงมีหลากหลาย นอกจากนี้ ยังตั้งคำถามต่อความชอบธรรมของการกำหนดความหมายของผู้สูงอายุที่มาจากผู้มีอำนาจในศูนย์กลางความสัมพันธ์เชิงอำนาจแบบต่างๆ เช่น เชิงจารีต ประเพณี-ปทัสฐานทางสังคม เชิงกฎหมาย เชิงโครงสร้างสถาบัน และเชิงการผลิตองค์ความรู้ เพราะไม่เชื่อว่าจะสะท้อนความจริงทั้งหมด ดังนั้น การแสวงหาความรู้ความจริง จึงมีเป้าหมายสร้างการเปลี่ยนแปลงเชิงนโยบายสังคมเป็นหลัก

ความเข้มข้นของข้อถกเถียงเชิงทฤษฎีและปรัชญาสังคมศาสตร์

ข้อถกเถียงเชิงทฤษฎี

ผู้ศึกษาประยุกต์ใช้แนวคิดโครงสร้าง-ผู้กระทำกร เป็นกรอบในการอธิบายปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้สูงอายุกับสังคม ซึ่งแนวคิดนี้เป็นข้อถกเถียงทางวิชาการมาอย่างยาวนาน ในประเด็นเรื่องข้อขัดแย้งที่ประกอบด้วย 2 ข้อที่มีความหมายแตกต่างกันอย่างสุดโต่ง ข้อหนึ่งเป็นความหมายเชิงบวก ส่วนอีกข้อหนึ่งเป็นความหมายเชิงลบ ทำให้การวิเคราะห์ความหมายที่เกิดจากข้อขัดแย้ง ไม่ใช่ความหมายที่เท่าเทียมกัน สิ่งของหรือบุคคลที่ถูกให้ความหมายด้านบวก จะได้รับการยกย่อง ส่วนสิ่งของหรือบุคคลที่ถูกให้ความหมายด้านลบ จะได้รับการดูถูก (Bourdieu, 1984) ข้อถกเถียงดังกล่าว สามารถนำมาวิเคราะห์ความหมายของผู้สูงอายุในระบอบความจริง ตามวิธีคิดที่ถกเถียงกัน 2 กลุ่มได้แก่

กลุ่มที่ 1 วิธีคิดที่สนับสนุนข้อขัดแย้ง

สาระสำคัญของแนวคิดนี้ได้แก่ การให้ความสำคัญกับการเป็นศูนย์กลางของมนุษย์ในฐานะองค์ประธาน และการให้ความสำคัญกับบทบาทของโครงสร้างสังคมในการกำหนดบทบาท หน้าที่ และพฤติกรรมของผู้สูงอายุ ด้วยมองว่าสังคมมีโครงสร้างเป็นระบบที่มีเอกภาพ โดยผู้สูงอายุมีพฤติกรรมและบทบาทตามที่โครงสร้างต่างๆ ทางสังคมร่วมกันกำหนดขึ้น จึงสนับสนุนวิธีคิดแบบข้อขัดแย้ง ที่มองผู้สูงอายุบนฐานของความเหมือน ส่งผลกระทบให้ผู้สูงอายุ ไม่เหมือนกับประชากรวัยอื่น ทั้งบทบาท สถานภาพ ความหมาย และองค์ความรู้ จึงต้องประสบกับปรากฏการณ์อคติแห่งวัยในลักษณะเหมารวมด้านอายุ ที่ทำให้ผู้สูงอายุถูกกีดกันทางสังคม (Bourdieu, 1984; พระไพศาล วิสาโล, 2552; เซซุส ปวงหัตถ์, 2548 : 10-11) แนวคิดที่สนับสนุนข้อขัดแย้ง ได้แก่ แนวคิดโครงสร้างการหน้าที่นิยม ที่เน้นบทบาทของโครงสร้างสังคมในการกำหนดหน้าที่ของสมาชิกในสังคม

เพื่อรักษาเสถียรภาพของสังคม และแนวคิดมาร์กซิสต์ ที่เน้นโครงสร้างเศรษฐกิจ มีบทบาทหลักในการควบคุมโครงสร้างสังคมส่วนอื่นๆ

วิธีคิดดังกล่าวได้รับอิทธิพลจากวิธีคิดทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีทางการแพทย์ ที่อธิบายความหมายของผู้สูงอายุจำกัดเพียงเรื่องการดำรงอยู่ของร่างกายที่มีความสัมพันธ์กับเวลาอย่างมีนัยสำคัญ ดังนั้น จึงกำหนดความหมายของผู้สูงอายุให้มีจุดเริ่มต้นและจุดสิ้นสุดที่ชัดเจนในลักษณะเชิงเส้น ซึ่งจุดเริ่มต้นก็คือวัยสูงอายุ (อายุ 60 ปีขึ้นไป ไม่มีประโยชน์ต่อระบบเศรษฐกิจ) ส่วนจุดสิ้นสุดก็คือวัยทำงาน (การเกษียณอายุ เนื่องจากมีสุขภาพที่ไม่เอื้อต่อการทำงาน ยิ่งมีอายุมากขึ้นก็ยิ่งมีความเสี่ยงต่อการเป็นโรคต่างๆ มากขึ้น ควรได้รับสวัสดิการสังคม จึงถูกมองว่าเป็นผู้พึ่งพิง) ส่งผลให้ผู้สูงอายุถูกกีดกันทางสังคม อันเนื่องมาจากการมองแบบเหมารวมที่เกิดเป็นปัญหาสังคม และส่งผลกระทบในวงกว้าง ซึ่งการมองเช่นนี้เป็นการมองข้ามความเชื่อที่ว่า ผู้สูงอายุคือใครก็ได้ ที่มีศักยภาพและประสบการณ์ทางสังคม และจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องให้ความสำคัญ และสนับสนุนส่งเสริมให้นำศักยภาพของผู้สูงอายุวัยต้นที่ยังแข็งแรงมาใช้ให้เกิดประโยชน์กับสังคม การละเลยความแตกต่างนี้เท่ากับเป็นการผลักดันให้ผู้สูงอายุเข้าไปอยู่ภายใต้แรงบีบของโครงสร้างต่างๆ ทางสังคมอย่างเต็มที่ ถึงขั้นที่จะทำให้อัตลักษณ์ทั้งหลายที่จะบอกให้ทราบถึงควมมีคุณค่าของผู้สูงอายุสูญหายไปพร้อมๆ กับทักษะและประสบการณ์ที่สั่งสมมาอย่างยาวนาน

ดังนั้น ความหมายผู้สูงอายุตามแนวคิดนี้ จึงวางอยู่บนความเชื่อว่า สมาชิกในสังคมต้องมีโครงสร้างหน้าที่ตามที่สังคมกำหนด โดยอุปมาว่าโครงสร้างของสังคมเปรียบเสมือนร่างกายที่ประกอบไปด้วยเซลล์ต่างๆ และมองว่าหน้าที่ของสังคมก็คือหน้าที่ของอวัยวะส่วนต่างๆ ของร่างกาย โดยแต่ละส่วนจะช่วยเหลือและเกื้อกูลซึ่งกันและกัน เพื่อให้ระบบทั้งระบบมีชีวิต และดำรงอยู่ได้ (Parson, 1937; Parson and Bales, 1955) และเมื่อเข้าสู่วัยสูงอายุ ระบบการทำหน้าที่ของอวัยวะต่างๆ ในร่างกายจะค่อยๆ ทำงานลดลง จนกระทั่งไม่สามารถทำหน้าที่ได้ตามปกติ การสูญเสียและการเสื่อมสมรรถภาพของ

ร่างกายจึงเป็นข้อจำกัดของผู้สูงอายุ ที่เชื่อมโยงกับการสิ้นสุดโอกาสในการปฏิบัติงาน สิ้นสุดบทบาทที่เคยมีในสังคม ทำให้ผู้สูงอายุในความหมายนี้มีนัยยะถึงความไม่มี ประโยชน์ ภาครัฐและสังคม จึงกำหนดให้ผู้มีอายุ 60 ปี ขึ้นไปเป็นผู้สูงอายุและผู้เกษียณอายุ การทำงานของภาคราชการ (Ministry of Social Development and Human Security, 2007; รัชรินทร์ เกรย์ และคณะ, 2556) โดยให้เหตุผลว่า เป็นความลำบากต่อการทำงาน ราชการทั้งปวง จึงให้ปลดจากคนจนกรรจ์เป็นคนชรา องค์กรณายจ้างจึงเลิกจ้างงาน ส่งผลให้ผู้สูงอายุรู้สึกสูญเสียคุณค่าของการดำเนินชีวิต และยังเป็นความหมายที่ขัดแย้ง กับความหมายในสังคมดั้งเดิม (ยุคทุ่งนา) ที่ยังคงมองผู้สูงอายุว่าเป็นผู้มีคุณค่า เป็นผู้มี ภูมิปัญญา เป็นผู้รู้ ผู้สูงอายุจึงมีบทบาทเป็นผู้ช่วยเหลือคนอื่น และสังคม เนื่องจากใน สังคมสมัยนั้นรูปแบบการผลิตถูกกำหนดโดยชนบทรรมนิยมประเพณีโบราณ ยังไม่มีความก้าวหน้าทางด้านเทคโนโลยี และไม่มีสถาบันการศึกษา จึงทำให้ความรู้ของผู้สูงอายุเป็นประสบการณ์ที่มีคุณค่า (สมศักดิ์ ศรีสันติสุข, 2535; พัทยา สายหู, 2526) สมาชิกในครอบครัวจะให้ความเคารพและเป็นผู้ดูแล เนื่องจากการดูแลผู้สูงอายุเป็น หน้าที่ๆ แต่ละครอบครัวได้ถือปฏิบัติสืบต่อกันมา โดยมีบุตรหลานหรือญาติเป็นผู้ทำ หน้าที่ในการดูแล ซึ่งเกิดจากความผูกพันในครอบครัวที่ถือเป็นประเพณีปฏิบัติต่อกันมา แต่เมื่อเข้าสู่ยุคการพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัย ทำให้สังคมเปลี่ยนจากสังคม ดั้งเดิมที่มีภาคการเกษตรเป็นพื้นฐานไปสู่ภาคอุตสาหกรรม ทำให้สมาชิกในครอบครัว ต้องใช้เวลาในการทำงานมากขึ้น บทบาทของครอบครัวในการดูแลผู้สูงอายุจึงลดน้อยลง ทำให้คุณค่าผู้สูงอายุลดน้อยตามไปด้วย (ปิยากร หวังมหาพร, 2546)

ดังเช่นงานของ Phillipson and Barrs (2007) งานของปิยากร หวังมหาพร (2546) และงานของสมรักษ์ ชัยสิงห์กานานนท์ (มปป.) ที่อธิบายไปในทิศทางเดียวกันว่า ในสังคมสมัยใหม่เน้นการพัฒนาสังคมแบบทุนนิยมและสวัสดิการ เนื่องจากระบบ สวัสดิการจะช่วยสร้างความชอบธรรมให้กับการชูดรีดของระบบทุนนิยมเสรี สังคมยุคนี้ มีการขยายตัวทางเศรษฐกิจที่เกี่ยวข้องกับการผลิตโดยใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่จาก

ต่างประเทศ ประชาชนมีการปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตจากการพึ่งตนเองเป็นการพึ่งตลาด ใช้เงินเป็นดัชนีชี้วัด เศรษฐกิจเจริญเติบโตอย่างรวดเร็ว ความรู้แบบใหม่จึงเป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่ง ความหมายของผู้สูงอายุ จึงเริ่มถูกมองในเชิงลบ เนื่องจากการเสื่อมถอยของสภาพร่างกาย ที่ทำให้ไม่มีบทบาทหน้าที่ต่อระบบเศรษฐกิจ จึงมองผู้สูงอายุว่าเป็นผู้ต้องได้รับการดูแล ขณะที่การดำเนินงานของรัฐบาลในช่วงแรกได้รับอิทธิพลจากต่างประเทศ เรื่องสวัสดิการสังคมและประชาสงเคราะห์ เพื่อสนับสนุนให้ผู้สูงอายุมีความเป็นอยู่ที่ดี และดำรงชีวิตในสังคมได้อย่างสงบสุข ส่งผลให้มีการพัฒนาการดำเนินงานด้านผู้สูงอายุ โดยการสงเคราะห์ช่วยเหลือผู้สูงอายุที่ยากจนทั้งในรูปของสถานสงเคราะห์คนชราและนโยบายเบี้ยยังชีพ ที่เน้นการคัดเลือกเฉพาะผู้สูงอายุยากจนด้อยโอกาสจริงๆ แต่มักเกิดปัญหาเรื่องการเข้าไม่ถึงบริการ ที่ก่อให้เกิดความเหลื่อมล้ำ ต่อมาจึงเน้นให้การสงเคราะห์ดูแลแบบถ้วนหน้า ที่คำนึงถึงสิทธิ ความเป็นธรรม และความทั่วถึง โดยให้การสงเคราะห์ช่วยเหลือผู้สูงอายุทุกคนในรูปแบบสวัสดิการผู้สูงอายุ ส่งผลให้ภาครัฐมีค่าใช้จ่ายสูงตามจำนวนผู้สูงอายุที่เพิ่มขึ้นด้วย (ศศิพัฒน์ ยอดเพชร, 2549; ศิริวรรณ อรุณทิพย์ไพฑูรย์ และคณะ, 2552)

อย่างไรก็ตาม ความเจริญก้าวหน้าทางด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีทางการแพทย์ ทำให้โลกของผู้สูงอายุไม่ใช่โลกใบเล็กอีกต่อไป แต่โลกของผู้สูงอายุกำลังเติบโตและขยายใหญ่ขึ้นทุกขณะ ดังนั้น การที่ภาครัฐจะดูแลให้การสงเคราะห์ด้านเดียวเริ่มมีปัญหา ในระยะนี้ภาครัฐได้รับอิทธิพลของแนวคิดเรื่อง Active Ageing ที่มองผู้สูงอายุมีชีวิตอย่างมีคุณค่า มีศักดิ์ศรี จึงดำเนินการจัดทำแผนผู้สูงอายุแห่งชาติระยะยาว ฉบับที่ 2 พ.ศ. 2545-2564 เป็นกรอบในการดำเนินงานด้านผู้สูงอายุ โดยกำหนดวิสัยทัศน์ให้ผู้สูงอายุเป็นหลักชัยของสังคม มุ่งเน้นให้ผู้สูงอายุมีชีวิตอย่างมีคุณค่า มีศักดิ์ศรี มีคุณภาพชีวิตที่ดี สามารถพึ่งตนเองได้นานที่สุด และมีส่วนร่วมในการพัฒนาสังคม นอกจากนี้ยังจัดทำพระราชบัญญัติผู้สูงอายุแห่งชาติ พ.ศ. 2546 ที่ส่งเสริมให้ผู้สูงอายุมีส่วนร่วมในการทำกิจกรรมทั้งเชิงเศรษฐกิจและสังคม ผ่านกองทุนผู้สูงอายุแห่งชาติ และกองทุนการจัดสวัสดิการชุมชนสำหรับผู้สูงอายุ โดยเน้นการมีส่วนร่วมในการพัฒนาสังคม ส่งผลให้

ผู้สูงอายุรวมตัวกันทำกิจกรรมอื่นๆ ที่เป็นประโยชน์ต่อสังคมทั้งในรูปของชมรมผู้สูงอายุ ชมรมคลังปัญญาผู้สูงอายุจังหวัด วุฒิสภาสภานาการสมองฯ หรือในลักษณะส่วนบุคคล เช่น ผู้สูงอายุที่ประสบความสำเร็จ ผู้สูงอายุที่ยังคงกระปรี้กระเปร่า ผู้สูงอายุที่มีสุขภาพแข็งแรง โดยเฉพาะด้านการทำงานเชิงเศรษฐกิจที่สามารถมองเห็นและวัดได้ จึงทำให้เป็นที่ปรากฏแก่สายตา ทำให้ผู้สูงอายุถูกมองในฐานะผู้ทำคุณประโยชน์ต่อครอบครัว ชุมชน และสังคมมากขึ้น แต่ยังมีปัญหาและอุปสรรคหลายด้าน อาทิ งบประมาณ การตลาด และความไม่ยั่งยืนของกลุ่ม/ชมรม ที่มีความหลากหลายทั้งกลุ่มที่ดำเนินการเข้มแข็งและไม่เข้มแข็ง ทำให้ภาพรวมยังไม่ประสบความสำเร็จเท่าที่ควร ส่วนการเป็นผู้รู้ ผู้เชี่ยวชาญ หรือผู้ถ่ายทอดภูมิปัญญา การทำกิจกรรมเพื่อสังคมต่างๆ เป็นสิ่งที่วัดและประเมินได้ยาก จึงมีผู้สูงอายุที่ปรากฏคุณค่าด้านนี้ไม่มากนัก (สำนักงานสถิติแห่งชาติ, 2551; มาลินี วงษ์สิทธิ, 2545; ศิริวรรณ อุทัยทิพย์ไพฑูรย์ และคณะ, 2552; กมลชนก ขำสุวรรณ, 2558; สถาบันวิจัยและพัฒนาผู้สูงอายุไทย, 2554; บรรลุ ศิริพานิช, 2539)

หากพิจารณาโดยรวมแล้วสะท้อนให้เห็นว่า แม้ผู้มีอำนาจจากศูนย์กลางจะให้ความสำคัญกับผู้สูงอายุมากขึ้น แต่ความหมายหลักของผู้สูงอายุมีความโน้มเอียงไปในทางลบ เพราะเป็นความหมายที่เติบโตในสังคมมากกว่าการเป็นผู้มีคุณค่า เป็นผู้มีภูมิปัญญา เป็นผู้รู้ เป็นผู้ที่ต้องกตัญญูตอบแทนบุญคุณ ที่มักมีปัญหาและอุปสรรคในหลายๆ ด้าน อันเนื่องมาจากความสัมพันธ์เชิงอำนาจของกลไกโครงสร้างสังคมที่กำหนดกฎเกณฑ์ทางสังคมของผู้สูงอายุยังคงดำรงอยู่อย่างเป็นอิสระจากพฤติกรรมของผู้สูงอายุ ซึ่งโดยแท้จริงแล้วผู้สูงอายุสามารถใช้โครงสร้างที่มีอยู่ในสังคมเป็นทรัพยากรในการกำหนดพฤติกรรมเพื่อเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางสังคมได้เช่นเดียวกัน

กลุ่มที่ 2 วิธีคิดที่ปฏิเสธชั่วคราวข้าม

สาระสำคัญของแนวคิดนี้ การให้ความสำคัญกับปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้สูงอายุ ในฐานะผู้กระทำการ กับสังคมในฐานะที่เป็นกลไกโครงสร้างต่างๆ ที่มีอำนาจจากศูนย์กลาง ซึ่งทั้งโครงสร้างและผู้สูงอายุ ล้วนมีความเชื่อมโยงกับระบบสังคมด้วยมุมมองต่างๆ ที่หลากหลาย ในการกำหนดพฤติกรรมของผู้สูงอายุที่เป็นสมาชิกของสังคม แต่ในที่สุดทั้งผู้สูงอายุและสังคม ล้วนมีบทบาทต่อ การกำหนดพฤติกรรม การสร้างความหมาย

การปรับเปลี่ยนสถานภาพและบทบาทตลอดจนองค์ความรู้ของผู้สูงอายุให้เป็นอย่างไร
อย่างหนึ่ง (Giddens, 1984, 1997; Bourdieu, 1977; Habermas, 1984, 1987; เศษฐา
พวงหัตถ์, 2551) วิธีคิดที่ปฏิเสธข้อจำกัดข้าม ได้แก่ แนวคิดหลังสมัยใหม่ และแนวคิดหลัง
โครงสร้างการหน้าที่นิยม ที่มีมุมมองเรื่องข้อจำกัดทางร่างกายของผู้สูงอายุในแบบที่
สร้างสรรค์ ที่จะนำไปสู่การผลิตความรู้แบบอื่นที่ไม่ได้เป็นวิทยาศาสตร์ ให้กลายเป็น
ศูนย์กลางของความรู้ (สุภางศ์ จันทวนิช, 2553; ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร, 2553) จึง
ปฏิเสธข้อจำกัดข้าม เพราะเชื่อว่าโครงสร้างทางสังคมสามารถเปลี่ยนแปลง และเกิดขึ้น
ใหม่ได้ โดยขึ้นอยู่กับความสัมพันธ์ทางสังคมและวัฒนธรรมประเพณี จึงมีมุมมองต่อ
ผู้สูงอายุว่า เป็นสมาชิกของสังคมที่อยู่ภายใต้กฎเกณฑ์ของโครงสร้างสังคม แต่ในอีก
ด้านหนึ่งผู้สูงอายุก็มีศักยภาพในการเป็นพลังของสังคมด้วย การมองเช่นนี้เป็นการ
สนับสนุนการสร้างเสริมพลังอำนาจให้กับผู้สูงอายุ โดยเฉพาะการมองอดีตแห่งวัยว่า
ไม่ใช่สิ่งที่ติดตัวมาตั้งแต่กำเนิด แต่เป็นเพียงสิ่งที่ถูกกำหนดความหมายจากสังคม
เท่านั้น ซึ่งจะช่วยกระตุ้นให้ผู้สูงอายุมีความกล้าหาญที่จะเปลี่ยนแปลงความหมายและ
กำหนดสร้างสถานภาพและบทบาททางสังคมใหม่

วิธีคิดดังกล่าว ได้รับอิทธิพลจากวิธีคิดด้านสังคมศาสตร์แนวใหม่ โดยอธิบาย
ความหมายของผู้สูงอายุที่ไม่จำกัดเพียงเรื่องการเสื่อมถอยของร่างกายเท่านั้น แต่ยัง
หมายรวมถึงการดำรงอยู่ของคุณลักษณะสำคัญของวิถีการดำเนินชีวิตหรือหลักในการ
ดำเนินชีวิต เช่น ความดี ความมีคุณธรรม ความมีพลัง ความร่วมมือ ความรักและความ
เคารพ ฯลฯ ที่เป็นเรื่องของจิตสำนึก จึงเป็นเรื่องยากที่จะสร้างกรอบความคิดเพื่อให้เกิด
ความเข้าใจ ความหมายในแง่นี้จึงไม่ปรากฏว่าจะสิ้นสุดเมื่อใด และในเวลาใด ดังนั้น
ความหมายของผู้สูงอายุตามแนวคิดนี้จึงไม่เป็นเชิงเส้นเช่นเดียวกับแบบแรก หากแต่มีมิติ
เชิงซ้อนในเรื่องสังคมและวัฒนธรรมด้วย

ดังเช่นงานของ Phillipson and Barrs (2007) และกำจร หลุยยะพงศ์ (2553)
ที่อธิบายว่าผู้สูงอายุมีศักยภาพในการทำประโยชน์ให้กับสังคม ภายใต้ภูมิหลังทางสังคม
ที่แตกต่างกัน เช่น ฐานะ ชนชั้น เพศ การศึกษา ฐานะทางเศรษฐกิจ-สังคม ซึ่งจะเป็นทุน

ชีวิตที่สำคัญในการการก้าวสู่การเป็นผู้สูงอายุที่ไม่เหมือนกัน ส่งผลให้ผู้สูงอายุแต่ละคนแตกต่างกัน โดยเฉพาะผู้สูงอายุที่ได้รับความไม่เท่าเทียม จำเป็นต้องได้รับการสนับสนุนจากภาครัฐเพื่อให้เกิดความเท่าเทียมก่อน (John Rawls อ้างถึงใน กิติพัฒน์ นนทปัทมะดุลย์; 2553, 2559) เพื่อชดเชยให้กับผู้สูงอายุที่มีจุดเริ่มต้นที่เสียเปรียบมากที่สุด ได้ยื่นอยู่ในจุดเดียวกับประชากรวัยอื่นๆ สอดคล้องกับงานของศศิพัฒน์ ยอดเพชร (2549) และบรรลุ ศิริพานิช (2550) ที่อธิบายว่าการพัฒนาเทคโนโลยีข้อมูลข่าวสาร และรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 ที่เน้นการมีส่วนร่วมของประชาชน ส่งผลให้วิถีคิดเรื่องความหมายของผู้สูงอายุเริ่มเปลี่ยนแปลงไป จากเดิมเศรษฐกิจทุนนิยมกำหนดให้ผู้สูงอายุต้องเกษียณอายุจากการทำงานในภาคอุตสาหกรรม เนื่องจากไม่สามารถแข่งขันกับวัยหนุ่มสาวได้ มาเป็นการให้ผู้สูงอายุเป็นส่วนหนึ่งของแรงงานใหม่ หรือการขยายอายุเกษียณที่มองผู้สูงอายุว่าเป็นผู้มีศักยภาพและความรู้ความสามารถ แต่ปัจจุบันการขยายอายุเกษียณยังจำกัดอยู่เพียงเฉพาะผู้สูงอายุที่มีความรู้และประสบการณ์เท่านั้น โดยงานของศิริวรรณ อุทัยทิพย์ไพฑูรย์ และคณะ (2552) ได้อธิบายเพิ่มเติมว่าการมีส่วนร่วมของผู้สูงอายุในการทำกิจกรรมต่างๆ เช่น กิจกรรมทางด้านเศรษฐกิจ สังคม ทำให้ผู้สูงอายุสามารถพึ่งพาตนเองได้อย่างมีคุณค่า ส่วนงานของมนตรี ประเสริฐรุ่งเรือง และดุขมณี อายุวัฒน์ (2559) อธิบายว่า การนำความสามารถของผู้สูงอายุรุ่นใหม่มาใช้ประโยชน์จากโครงสร้างสังคม ภายใต้การใกล้เคียงเชิงคุณค่าระหว่างค่านิยมทางสังคม และคุณค่าของผู้สูงอายุรุ่นใหม่ ทำให้ผู้สูงอายุกำหนดความหมายใหม่จากการเป็นผู้อ่อนแอหรือการสงเคราะห์ เป็นการต่อสู้เพื่อเรียกร้องและรักษาสิทธิของผู้สูงอายุที่แสดงถึงความมีคุณค่ามากขึ้น

นอกจากนี้ แนวคิดด้านการสงเคราะห์ผู้สูงอายุได้เปลี่ยนไปจากเดิม ภาครัฐช่วยเหลือผู้สูงอายุหลังการเกษียณโดยให้ได้รับสวัสดิการ เป็นการให้ผู้สูงอายุออมเงินร่วมกับภาครัฐที่จะสนับสนุนในบางส่วนในรูปแบบประกันสังคม (ปรียา มิตรานนท์ และจิรวรรณ มาท้วม, 2552) หลักฐานสำคัญได้แก่ กองทุนบำเหน็จบำนาญข้าราชการ พ.ศ.

2540 กองทุนประกันสังคม พ.ศ. 2533 และขยายสู่การประกันบำนาญชราภาพ พ.ศ. 2541 กองทุนสำรองเลี้ยงชีพ พ.ศ. 2530 และกองทุนรวมเพื่อการเลี้ยงชีพ RMF นอกเหนือจากกองทุนที่รัฐจัดขึ้น ยังมีภาคเอกชน ภาคประชาชน โดยเฉพาะกลุ่มผู้สูงอายุจัดตั้งกองทุนขึ้นเองในชุมชน เช่น กองทุนสัจจะออมทรัพย์ ซึ่งเป็นกองทุนที่ช่วยให้ช่วยเหลือกันเองในชนบท แต่ยังมีปัญหาอุปสรรคหลายด้านเช่นเดียวกัน ได้แก่ เงินออมสำหรับผู้เกษียณอายุ ไม่เพียงพอต่อการดำรงชีพหลังเกษียณ (ยกเว้นข้าราชการที่อยู่ในระบบบำนาญแบบเดิม และ กบข.) จึงทำให้ผู้เกษียณมีความเสี่ยงที่จะอยู่ในภาวะยากจน หากไม่มีการออมเพิ่มเติมในระหว่างวัยทำงาน (อนพัทธ์ หนองคู และพรวรรณ นันทแพทย์, 2559) ที่สำคัญยังพบว่าผู้สูงอายุในอนาคตที่ไม่เคยคิดหรือเตรียมการเรื่องการออมมีสัดส่วนเพิ่มขึ้นจากร้อยละ 42.4 ในปี พ.ศ. 2550 เป็นร้อยละ 46.2 ในปี พ.ศ. 2554 จึงเป็นสิ่งที่น่ากังวลใจว่าหากสถานการณ์ยังคงดำเนินไปเช่นนี้ ผู้สูงอายุในอนาคตจะเป็นภาระแก่ภาครัฐมากขึ้นในเรื่องความยั่งยืนของระบบบำนาญอย่างแน่นอน

สรุปได้ว่าความหมายของผู้สูงอายุในยุคนี้ ภาพรวมโครงสร้างมีการปรับเปลี่ยนให้มีความหลากหลายขึ้นทั้งความหมายด้านบวก (การยกย่องเชิดชูเกียรติผู้สูงอายุที่ทำคุณประโยชน์ด้านเศรษฐกิจและสังคม ความกตัญญู ความมีพลัง ความร่วมมือ ความเคารพซึ่งกันละกัน) และความหมายด้านลบ (การเป็นภาระพึ่งพิง ความยากจน ความเจ็บไข้ได้ป่วย ผู้มีร่างกายอ่อนแอ) ขณะที่เมื่อมองในระดับปัจเจกบุคคลก็ยังคงพบความหมายของการมีคุณค่าด้วย (กำจร หลุยยะพงศ์, 2553) หากพิจารณาโดยรวมแล้วสะท้อนให้เห็นว่าการเป็นผู้สูงอายุ ไม่ได้เป็นปัญหาสังคมที่ผู้สูงอายุทุกคนต้องประสบเหมือนกัน และการศึกษาเรียนรู้เกี่ยวกับปรากฏการณ์อคติแห่งวัยที่ผู้สูงอายุประสบ ก็ไม่มีกฎเกณฑ์และแบบแผนตายตัวแบบเดียวกันทุกปรากฏการณ์ แต่ต้องเรียนรู้และเข้าถึงปรากฏการณ์อย่างยืดหยุ่น และปรับไปตามสภาพบริบทของแต่ละกรณี ภายใต้อสภาพแวดล้อมที่เฉพาะแบบหนึ่ง โดยไม่ขึ้นอยู่กับความหมายจากศูนย์กลาง

ข้อถกเถียงเชิงปรัชญาสังคมศาสตร์

ข้อถกเถียงเชิงปรัชญาสังคมศาสตร์ สะท้อนให้เห็นถึงควมมีชีวิตของวิถีคิดในการวิเคราะห์สังคม โดยปรัชญาสังคมศาสตร์แต่ละสำนักที่ถกเถียงกัน จะเป็นศูนย์รวมความคิดที่สามารถนำมาใช้เพื่อศึกษาค้นคว้า ที่มีความสำคัญอย่างมากในการสร้างความก้าวหน้าให้กับวิธีการศึกษาด้านสังคมศาสตร์ ซึ่งการวิจัยเป็นเครื่องมือในการศึกษาค้นคว้าเพื่อให้ได้มาซึ่งองค์ความรู้ในการทำ ความเข้าใจ ความรู้ ความจริงที่ดำรงอยู่ ขณะเดียวกันการตั้งคำถามในระดับญาณวิทยาในประเด็นที่ว่า ความรู้ที่ได้จากการศึกษาวิจัยเป็นความรู้ที่ถูกต้องหรือไม่ ความรู้กับผู้สูงอายุมีความสัมพันธ์กันหรือไม่ อย่างไร และนักวิจัยกับผู้สูงอายุมีความสัมพันธ์กันหรือไม่ อย่างไร ยังคงเป็นประเด็นที่ถกเถียงกันในปัจจุบัน เนื่องจากมุมมองเกี่ยวกับปรัชญาสังคมศาสตร์ที่แตกต่างกันของนักวิจัย นำไปสู่แนวทางในการแสวงหาความรู้และความจริงที่จะนำไปสู่การสร้างคำอธิบายที่แตกต่างกันด้วย โดยข้อถกเถียงดังกล่าว สามารถนำมาวิเคราะห์ความหมายของผู้สูงอายุในระบอบความจริง ตามวิถีคิดที่ถกเถียงกัน 2 กลุ่ม ได้แก่

วิถีคิดที่สนับสนุนชั่วคราวข้าม

สิ่งสำคัญในการศึกษาศึกษาวิจัยเพื่อแสวงหาความรู้และความจริง คือ การทำความเข้าใจเกี่ยวกับกระบวนการทัศน์ หรือการทำความเข้าใจว่าความรู้และความจริงถูกผลิตขึ้นมาในลักษณะใด หรือด้วยชุดความเชื่อใดหรือปรัชญาชุดใด (กิติพัฒน์ นนทปัทมะดุลย์, 2559; ชาย โพธิสิตา, 2559) ซึ่งกระบวนการทัศน์ที่เป็นรากฐานของการแสวงหาความรู้และความจริงในปัจจุบัน มีความแตกต่างกัน 2 มุมมอง ได้แก่ กระบวนทัศน์ปฏิฐานนิยม และ กระบวนทัศน์แนวใหม่ (เช่น กระบวนทัศน์กำหนดสร้าง วิกาภักษ์ หลังสมัยใหม่ฯ)

กระบวนทัศน์กระแสหลักที่มีอิทธิพลต่อการสร้างความรู้วิทยาศาสตร์และสังคมศาสตร์ในปัจจุบันมากที่สุด คือ กระบวนทัศน์ปฏิฐานนิยม โดยรับอิทธิพลจากปรัชญาสำนักสังคมนิยม (realism) โดยตั้งมั่นในวิธีการแสวงหาความรู้แบบวิทยาศาสตร์ ซึ่งมี

มุมมองต่อความรู้และความจริงที่ดำรงอยู่เข้มงวดมาก โดยที่นักวิจัยเท่านั้นเป็นผู้ค้นพบ และนำเสนอความจริง ขณะที่ความจริงมีเพียงหนึ่งเดียว และมีลักษณะเป็นสากล นอกจากนี้ยังเชื่อว่าวิธีวิทยาแบบวิทยาศาสตร์เท่านั้นที่จะทำให้เข้าถึงความรู้และความจริงสูงสุด

ส่วนความสัมพันธ์ระหว่างนักวิจัยกับผู้ให้ข้อมูล จะต้องไม่มีความสัมพันธ์กัน อย่างเด็ดขาด และไม่ควรไปทำให้เกี่ยวข้องกันอย่างยิ่ง เพราะถ้าไปเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันแล้ว จะทำให้ผลการวิจัย หรือความรู้และความจริงที่ได้จากการวิจัยไม่ใช่ความรู้และความจริง ที่ถูกต้อง/ที่ตรง เพราะความรู้ถูกปนเปื้อนด้วยอคติของนักวิจัย ดังนั้น กระบวนการทำวิจัยของวิธีวิทยานี้ จึงเน้นที่ความเป็นวัตถุวิสัย ที่นักวิจัยต้องมีความเป็นกลาง ไม่มีการใช้อัตวิสัย หรืออคติส่วนตัวของนักวิจัยในทุกขั้นตอนของการทำวิจัยในการหาหลักฐานเชิงประจักษ์ที่นำเอาหลักวิชาสถิติมาใช้ในการวิจัย เพื่อใช้ตรวจสอบความเป็นวัตถุวิสัยของ “ความรู้” และ “ความจริง” ที่ได้มาจากการทำวิจัย (กิติพัฒน์ นนทปัทมะดุลย์, 2559; ชาย โปธิสิตา, 2559) จึงสามารถนำไปอ้างอิงได้ กระบวนทัศน์นี้จึงเป็นรากฐานของการวิจัยเชิงปริมาณ ในเชิงภววิทยาเชื่อว่า ปรากฏการณ์ที่สังเกตได้เป็นความจริงที่ดำรงอยู่ จึงเชื่อว่ามนุษย์ทุกคน ไม่ว่าจะมีความแตกต่างกันอย่างไร เมื่อเข้าสู่วัยสูงอายุก็ต้องมีโรคภัยไข้เจ็บ และอ่อนแอ อันเนื่องมาจากการมีสภาพร่างกายที่เสื่อมถอยเหมือนกัน ขณะที่เชิงญาณวิทยา อันหมายถึงการบอกว่าเราจะรู้ได้อย่างไรว่าความหมายด้านลบของผู้สูงอายุนั้นดำรงอยู่จริง เช่น สังเกตได้ การอธิบายสิ่งที่เห็นอยู่ได้ จึงมีความเชื่อว่าการเข้าถึงความรู้ความจริงเพื่อวิเคราะห์ความหมายของผู้สูงอายุนั้นใช้วิธีการสังเกตด้วยผัสสะทั้ง 5 เท่านั้น จึงจะถือว่าเป็นความจริงที่เชื่อถือได้

จากมุมมองเชิงปรัชญาสังคมศาสตร์ของกระบวนทัศน์กระแสหลัก สามารถวิเคราะห์ความหมายของผู้สูงอายุในระบอบของความจริงได้ว่า ความหมายด้านลบของผู้สูงอายุนั้นดำรงอยู่จริง เนื่องจากสามารถมองเห็นหรือสังเกตได้ด้วยผัสสะทั้ง 5 โดยดูจากตัวเลข กราฟ ตาราง แผนภาพ หลักฐานสำคัญ ได้แก่ การอธิบายปรากฏการณ์ทางสังคม

ผู้สูงอายุในยุคความทันสมัย ส่วนใหญ่ใช้ตัวเลข กราฟ แผนภาพ เนื่องจากวางอยู่บนหลักการทางวิทยาศาสตร์ที่ทำให้เกิดความน่าเชื่อถือ (กัจจร หลุยยะพงศ์, 2553) เช่น การสำรวจประชากรสูงอายุระดับชาติ เพื่อแสดงให้เห็นถึงปริมาณผู้สูงอายุที่มีในสังคม โดยมองว่าผู้สูงอายุเป็นภาระต่อประชากรวัยแรงงาน เพราะใช้อัตราส่วนพึ่งพิงที่คำนวณจากสัดส่วนของประชากรวัยแรงงาน หารด้วยประชากรวัยเด็กและวัยสูงอายุเป็นเครื่องชี้วัด เช่น ในปี พ.ศ. 2543 อัตราส่วนพึ่งพิงผู้สูงอายุเท่ากับ 0.3 เพิ่มขึ้นร้อยละ 14.4 และร้อยละ 20.9 ในปี พ.ศ. 2543 และ พ.ศ. 2558 ตามลำดับ (ปัทมา ว่าพัฒนาพงศ์ และปราโมทย์ ประสาทกุล, 2549) ข้อมูลดังกล่าว ถูกนำมาเชื่อมโยงกับความหมายของประชากรอายุ 60 ปีขึ้นไปให้มีความหมายด้านลบ ในฐานะที่เป็นวัยแห่งการพึ่งพิงผู้อื่น ต้องได้รับความช่วยเหลือจากคนในครอบครัวและสังคม ยิ่งผู้สูงอายุเพิ่มมากขึ้นก็ยิ่งจะถูกมองในลักษณะเหมารวมแบบบริวัตในลักษณะที่อาจนำไปสู่ภาวะวิกฤตของสังคมในหลายด้าน จึงกลายมาเป็นประเด็นปัญหาที่สังคมต้องเอาใจใส่อย่างเร่งด่วน เช่น ผู้สูงอายุมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงค่าใช้จ่ายทางเศรษฐกิจ โดยเฉพาะค่าใช้จ่ายในการดูแลสุขภาพ เพราะเป็นช่วงวัยที่ไม่สามารถทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งสะท้อนถึงลักษณะประชากรกลุ่มเปราะบางที่ภาครัฐต้องจัดสวัสดิการ ทั้งระบบประกันสังคม การเกษียณอายุ และเบี้ยยังชีพ (สโรชพันธุ์ สุภาวะธรรม และชไมพร กาญจนกิจสกุล, 2557) หลักฐานสำคัญได้แก่ การบริหารจัดการ และการจัดสวัสดิการของภาครัฐในด้านค่าใช้จ่าย เพื่อช่วยให้ผู้สูงอายุยังชีพได้ ซึ่งเพิ่มขึ้นอย่างมหาศาลทั้งในรูปของบำนาญ บำนาญ หรือเงินที่รัฐต้องสมทบให้กับกองทุนสวัสดิการสังคม และกองทุนเงินออมแห่งชาติ รวมถึงเบี้ยยังชีพที่รัฐบาลจะต้องจ่ายให้แก่ผู้สูงอายุที่มีจำนวนมากขึ้นและมีอายุยืนยาวมากขึ้น โดยผู้สูงอายุที่รับเงินจากรัฐบาลในรูปบำนาญ บำนาญ และเบี้ยยังชีพเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ โดยในระหว่างปี พ.ศ. 2550, 2554 และ 2557 สัดส่วนผู้สูงอายุที่รับเงินบำนาญและเบี้ยยังชีพเพิ่มขึ้นอย่างก้าวกระโดดจากร้อยละ 29.8 เป็นร้อยละ 88.9 และร้อยละ 91.2 (สำนักงานสถิติแห่งชาติ, 2550, 2554 และ 2557) หรือประเด็นเรื่องรายได้ เนื่องจากผู้สูงอายุ 1 ใน 3 มีรายได้ต่ำกว่าเส้น

ความยากจน คือมีรายได้ต่ำกว่า 2,647 บาท/คน/เดือน หรือ 31,764 บาท/คน/ปี (สำนักงานสถิติแห่งชาติ, 2557) สถานการณ์เช่นนี้แสดงให้เห็นว่า ยังมีผู้สูงอายุยากจนมีรายได้น้อย และมีความเสี่ยงสูงต่อการมีรายได้ไม่พอเพียงต่อการดำรงชีวิต โดยเฉพาะผู้สูงอายุที่อยู่กับหลานมีสภาพความเป็นอยู่แย่มากที่สุดและยากจนที่สุด (อนันต์ ภาวสุทธิไพศิษฐ์, 2558)

วิธีคิดที่ปฏิเสธชั่วคราว

ได้รับอิทธิพลจากปรัชญากระบวนทัศน์แนวใหม่ ซึ่งประกอบด้วยแนวคิดหลายกระแส และปรัชญาหลายสำนัก ไม่ได้หมายถึงแนวคิดใดแนวคิดหนึ่งโดยเฉพาะ เช่น ปรัชญา-แนวคิดสำนักกำหนดสร้าง สำนักการตีความ สำนักหลังความทันสมัย สำนักปรากฏการณ์วิทยา และสำนักปฏิพันธ์สัญญาลักษณ์ เป็นต้น แต่ทุกปรัชญา-แนวคิดมีลักษณะร่วมกันคือการวิพากษ์ความรู้ ความจริงที่เป็นผลผลิตของยุคแสงสว่างในเชิงภววิทยา แนวคิดนี้ปฏิเสธปรัชญาสัจนิยม (realism) เพราะเชื่อว่าความรู้ความจริงที่มีอยู่นั้น เป็นสิ่งที่ถูกสร้างขึ้น ทำให้ความจริงมีหลากหลาย จึงไม่มีจุดมุ่งหมายเพื่อหาความสัมพันธ์เชิงเหตุผล แต่มุ่งทำความเข้าใจด้วยการตีความพฤติกรรมหรือปรากฏการณ์ที่ศึกษาเป็นหลัก (ชาย โภทิสิตา, 2559: 70-75) จึงเชื่อว่าความรู้ความจริงเกิดขึ้นได้จากการรับรู้ร่วมกันของคนในสังคมที่เข้าใจต่อความรู้ความจริงนั้น ที่แต่ละคนจะสื่อสารกันผ่านภาษา

ในเชิงญาณวิทยา แนวคิดนี้มีทัศนะเกี่ยวกับความรู้และความจริงที่แตกต่างกับปรัชญาสังคมศาสตร์ของกระบวนทัศน์กระแสหลัก คือมองว่าความรู้และความจริงไม่ใช่ปรากฏการณ์ แต่เป็นสิ่งประกอบสร้างที่เกิดจากการมองและการตีความของมนุษย์ โดยที่ความสัมพันธ์ของมนุษย์เป็นตัวสร้างความจริง จึงเชื่อว่าไม่มีความจริงแท้ที่เป็นหนึ่งเดียว นอกจากนี้ยังเชื่อว่า การอธิบายความหมายของผู้สูงอายุจากกลุ่มตัวอย่างที่เป็นตัวแทนประชากรผู้สูงอายุนั้นนักวิจัยศึกษา เพื่อเชื่อมโยงไปหาประชากรสูงอายุทั้งหมดนั้น นักวิจัยจะไม่สามารถรู้ได้เลยว่าสิ่งที่ศึกษานั้นสะท้อนความจริงทั้งหมดได้หรือไม่ ขณะที่การแยกผู้สูงอายุออกจากสิ่งที่ศึกษา ก็ไม่มีทางเป็นไปได้เช่นเดียวกัน เพราะความจริง

เกิดจากการยอมรับของผู้สูงอายุ ดังนั้น อคติวิสัยและการตัดสินคุณค่าในกระบวนการวิจัย จึงเป็นสิ่งที่ไม่สามารถหลีกเลี่ยงได้

ขณะที่นักวิจัยล้วนมีบริบทเฉพาะติดตัว หรือมีตำแหน่งแห่งที่ ที่แตกต่างกัน เช่น ประสบการณ์ชีวิต พื้นความรู้เดิม ความเชื่อ ทศนคติ สถานภาพทางสังคม ค่านิยม อารมณ์ ความรู้สึก เป็นต้น ในขณะที่เดียวกัน นักวิจัยล้วนต้องปฏิสัมพันธ์กับผู้รู้คนอื่น ๆ ซึ่งทั้งสอง สิ่งนี้สามารถทำให้นักวิจัยแต่ละคน ตีความและเข้าใจโลกวัตถุอันเดียวกันแตกต่างกัน ออกไป ซึ่งบริบทติดตัวเหล่านี้ ส่งผลต่อการอธิบายความหมายของผู้สูงอายุที่นักวิจัย ศึกษาอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ดังนั้น ความรู้ที่ได้จากการวิจัยจึงเป็นความรู้ที่ผสมผสานเอา ความคิดของทั้งสองฝ่ายไว้ด้วยกัน ซึ่งไม่ได้เป็นความรู้ที่มาจากผู้ถูกวิจัยหรือจากนักวิจัย ล้วนๆ ทำให้ความรู้และความจริงมีลักษณะเป็นอคติวิสัยร่วม ที่หมายถึงผลผลิตของการ ปะทะสังสรรค์ เสวนา แลกเปลี่ยน ระหว่างผู้ร่วมวิจัยกับนักวิจัย (สุชาติ ทวีสิทธิ์, 2549) การยอมรับอคติวิสัยของความรู้ที่ผลิตขึ้นนี้ แสดงให้เห็นว่านักวิจัยพยายามนำเสนอให้ สังคมเห็นถึงความไม่เป็นธรรมต่างๆ ที่ผู้สูงอายุได้รับ เช่น การเลือกปฏิบัติแบบเหมารวม การกีดกันทางสังคม การถูกเอารัดเอาเปรียบ โดยจะนำความรู้ที่ได้จากงานวิจัยมา ปรับเปลี่ยนสภาพการดำเนินชีวิตของผู้สูงอายุในสังคมผู้สูงอายุให้มีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น (สุชาติ ทวีสิทธิ์, 2549; สุภางค์ จันทวนิช, 2553; ไชยรัตน์ เจริญสินโอฟาร, 2553)

ในเชิงวิธีวิทยาเน้นที่การวิจัยเชิงคุณภาพ ที่ให้ความสำคัญกับข้อเท็จจริงทาง สังคม หรือการให้ความหมายทางสังคม ที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมและบริบทที่ทำให้ เข้าใจต่อปรากฏการณ์นั้นๆ จึงไม่สามารถอธิบายการมีอยู่ของความรู้ความจริงทางสังคมได้ เพราะความจริงทางสังคมประกอบด้วย ประเพณี วัฒนธรรม แนวปฏิบัติ ระเบียบกฎเกณฑ์ ที่สร้างขึ้น ความเชื่อทางสังคม สถาบันทางสังคมและคุณค่าต่างๆ ซึ่งไม่สามารถจับต้องได้ ดังนั้น จึงไม่สามารถใช้วิธีวิทยาแบบสำนักสังคมนิยมได้ ส่วนการสร้างคุณค่าให้กับผู้สูงอายุ เป็นสิ่งที่สังคมหรือมนุษย์สร้างขึ้น แต่ถูกอำนาจและกลไกความสัมพันธ์ที่มีปฏิสัมพันธ์ กับโครงสร้างหน่วยอื่นๆ ในสังคมในรูปของกฎ ระเบียบ ปทัสฐาน เป็นต้น ทำให้คุณค่า

ของผู้สูงอายุในแต่ละสังคมแตกต่างกันตามบริบทเฉพาะของสังคมนั้นๆ อย่างไรก็ตาม คุณค่าของผู้สูงอายุจะดำรงอยู่ในสังคมได้ก็ต่อเมื่อคนในสังคมได้ให้คุณค่ากับผู้สูงอายุ และยังสามารถทำให้คุณค่าของผู้สูงอายุคงอยู่หรือเปลี่ยนแปลงได้เช่นกัน เนื่องจากโครงสร้างสังคมมีอิทธิพลต่อคนในฐานะสมาชิกของสังคม ขณะเดียวกันคนก็มีการเรียนรู้จากภายนอกและมีอิสระที่จะสร้างหรือเปลี่ยนแปลงโครงสร้างสังคมได้เช่นกัน (Giddens, 1984; Foucault, 1984, 2000; สุภาวงศ์ จันทวานิช, 2553: 281-287; เชษฐา พวงหัตถ์, 2548: 72-87; อานันท์ กาญจนพันธุ์, 2544: 1-116)

จากมุมมองเชิงปรัชญาสังคมศาสตร์ของกระบวนการทัศน์แนวใหม่ สามารถวิเคราะห์ความหมายของผู้สูงอายุในระบอบของความจริงได้ว่า การผลิตองค์ความรู้ของผู้สูงอายุที่เปิดโอกาสให้ผู้สูงอายุเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการสร้าง และการตัดสินคุณค่าความรู้ความจริงร่วมกับนักวิจัย มีความสำคัญที่จะทำให้ความหมายด้านลบแบบเหมารวม ถูกปฏิเสธ เนื่องจากผู้สูงอายุสร้างความหมายใหม่ ในมุมมองที่แตกต่างไปจากปรัชญาสังคมศาสตร์ของกระบวนการทัศน์กระแสหลัก ที่ได้อธิบายไว้ก่อนหน้านี้ หลักฐานสำคัญ ได้แก่ งานของภาวดี ทะไกรราช และคณะ (2558) นำเสนอให้เห็นว่าผู้สูงอายุในจังหวัดศรีสะเกษ มีการสร้างคุณค่าของตัวเองและการถ่ายทอดองค์ความรู้และภูมิปัญญา เช่น ด้านอาชีพ งานหัตถกรรมจักสาน การเกษตรและประมงเพื่อการยังชีพ ขณะที่ผู้สูงอายุมีองค์ความรู้และภูมิปัญญาในด้านการสร้างสรรค์สังคม ซึ่งเป็นกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตและสภาพสังคมของผู้สูงอายุ และเป็นสิ่งที่เกิดจากประสบการณ์ของผู้สูงอายุทั้งสิ้นและเป็นประสบการณ์เดิม ผสมผสานกับความรู้ใหม่ๆ ที่มีการสืบต่อกันมาภายในสังคม และสามารถนำมาใช้ประโยชน์ในการเรียนรู้ การแก้ปัญหา และการปรับตัวในการดำเนินชีวิตให้อยู่รอด โดยสอดคล้องเหมาะสมกับสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ ในจังหวัดศรีสะเกษ งานของสโรชพันธุ์ สุภาวรรณ และชไมพร กาญจนกิจสกุล (2557) นำเสนอให้เห็นว่าการที่สถาบันต่างๆ ทางสังคม ร่วมมือกันกำหนดความหมายผู้สูงอายุให้เป็นไปในทางที่เลื่อมถอยแบบเหมารวม นั้นเป็นการมองข้ามศักยภาพและความสามารถของผู้สูงอายุที่

นอกจากจะไปตอกย้ำความหมายด้านลบให้กับผู้สูงอายุให้มีน้ำหนักมากขึ้นแล้ว ยังทำให้ความหมายด้านลบของผู้สูงอายุกลายเป็นความจริงที่ดำรงอยู่อย่างเป็นสากล เท่ากับว่าความหมายของผู้สูงอายุหยุดนิ่ง หยุดการสร้างใหม่ และหยุดการตีความ งานของสุชาติ ตวีสิทธิ์ และสวรัช บุญยमानนท์ (2553) ที่นำเสนอให้ปรับเปลี่ยนกระบวนการทัศน์ใหม่หรือวิธีวิทยาใหม่ในการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับผู้สูงอายุ โดยการรื้อถอนภาพลักษณ์เชิงลบ ที่เป็นสาเหตุของการเลือกปฏิบัติต่อผู้สูงอายุ ขณะเดียวกันก็เสนอให้ช่วยกันผลิตภาพลักษณ์ผู้สูงอายุในลักษณะบวกมากขึ้น

ซึ่งงานศึกษาดังกล่าวเปิดโอกาสให้ผู้สูงอายุได้เข้าไปอยู่ในกระบวนการสร้างความรู้/ความจริง ในฐานะผู้ผลิตความรู้ความจริงและผู้ตัดสินคุณค่าความรู้ที่ถูกสร้างขึ้นมาร่วมกับนักวิจัย ส่งผลให้ความรู้ที่ได้จากกระบวนการทัศน์ใหม่นี้ เป็นความรู้ที่ช่วยสร้างความยุติธรรม และความเท่าเทียมในสังคม และเป็นความรู้ที่ไม่ทำให้เกิดมายาคติในลักษณะเหมารวมด้วย

บทส่งท้าย

บทความนี้ได้นำเสนอความคิดความสัมพันธ์ระหว่างโครงสร้าง-ผู้กระทำการ มาเป็นกรอบในการวิเคราะห์ความหมายของผู้สูงอายุในระบอบของความจริง ซึ่งเป็นความสัมพันธ์แบบชั่วคราวข้ามในการวิเคราะห์ปฏิบัติการทางสังคม โดยผู้ศึกษาได้วิเคราะห์ให้เห็นถึงข้อถกเถียงเชิงทฤษฎีและปรัชญาสังคมศาสตร์ ที่จำแนกลักษณะภววิทยา ญาณวิทยา และวิธีวิทยา ที่ใช้ในการวิเคราะห์ความหมายของผู้สูงอายุตามแนวทางปรัชญากระบวนการทัศน์วิทยาศาสตร์ รวมทั้งแสดงแนวคิดที่มาสับสนุน 2 แนวคิด ได้แก่ แนวคิดโครงสร้างการหน้าที่นิยม และแนวคิดมาร์กซิส ที่ให้ความสำคัญกับโครงสร้างทางเศรษฐกิจและสังคมมากกว่าผู้สูงอายุ และเป็นตัววางกรอบจำกัดให้การกระทำของผู้สูงอายุ ส่งผลต่อการจำกัดขอบเขตทางเลือกและโอกาสของผู้สูงอายุในการมีเสรีภาพที่จะกระทำการในสังคม

จึงมีแนวโน้มมองผู้สูงอายุในเชิงลบ คือมองว่าเป็นผู้เกียจคร้านอายุ เป็นวัยฟุ้งฟิงที่ต้องได้รับความช่วยเหลือจากสมาชิกในครอบครัว ชุมชน และภาครัฐ

ส่วนปรัชญากระบวนทัศน์แนวใหม่ (กำหนดสร้าง วิพากษ์ และหลังสมัยใหม่) ได้วิเคราะห์ให้เห็นถึงปรัชญาสังคมศาสตร์ ที่เน้นการสนับสนุนการสร้างเสริมพลังอำนาจให้กับผู้สูงอายุ ในการปรับเปลี่ยนความหมายเชิงบวกของผู้สูงอายุ นับเป็นข้อถกเถียงสำคัญ ที่จะมาปรับเปลี่ยนความหมายดังกล่าว โดยแสดงแนวคิดที่ได้แย้ง 2 แนวคิด ได้แก่ แนวคิดหลังสมัยใหม่ และแนวคิดหลังโครงสร้างการหน้าที่นิยม ซึ่งให้ความสำคัญกับข้อจำกัดทางร่างกายในการเป็นผู้สูงอายุในลักษณะที่สร้างสรรค์จึงมองปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้สูงอายุกับสังคม ว่ามีความเชื่อมโยงกับระบบสังคมด้วยมุมมองต่างๆ ที่หลากหลาย ซึ่งในที่สุดทั้งผู้สูงอายุและสังคม ล้วนมีบทบาทต่อการกำหนดการกระทำซึ่งกันและกัน ส่งผลให้ความหมายของผู้สูงอายุสามารถปรับเปลี่ยนได้ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับเงื่อนไขเชิงโครงสร้าง ตลอดจนความเป็นอัตวิสัยที่แตกต่างกัน ด้วยเหตุนี้ความหมายของผู้สูงอายุจึงอาจมีความหมายที่แตกต่างและหลากหลายได้โดยขึ้นอยู่กับว่า “อำนาจและความรู้” แบบใดที่จะเป็นผู้นิยามความหมายนั้น

แต่ไม่ว่าจะอย่างไรก็ตาม โดยภาพรวมแล้วผู้ศึกษาคิดว่า การวิเคราะห์ความหมายของผู้สูงอายุผ่านข้อถกเถียงทางทฤษฎีและปรัชญาสังคมศาสตร์ของบทความนี้ มีความเกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างโครงสร้างต่างๆ ทางสังคมกับผู้สูงอายุในทุกมิติของการดำเนินชีวิต ดังนั้น จึงเสนอให้ผู้กำหนดนโยบายสังคมที่อยู่ในศูนย์กลางของอำนาจ ได้หันกลับมาคิดและทบทวนถึงความสัมพันธ์เชิงอำนาจดังกล่าวที่ดำรงอยู่ ได้แก่ อำนาจของผู้สูงอายุในฐานะผู้เข้าร่วมวิจัย อำนาจของนักวิจัยในฐานะผู้สร้างความรู้ของผู้สูงอายุ อำนาจของโครงสร้างต่างๆ ทางสังคม ในฐานะผู้มีบทบาทหลักในการกำหนดพฤติกรรมของผู้สูงอายุ และอำนาจของข้อถกเถียงเชิงแนวคิดทฤษฎีและปรัชญาสังคมศาสตร์ ที่ใช้ในการผลิตองค์ความรู้ของผู้สูงอายุ ซึ่งทั้งหมดนี้ ผู้กำหนดนโยบายสังคมควรให้ความสำคัญ เนื่องจากจะเป็นการตัดสินใจ

ความหมายของผู้สูงอายุที่ดำรงอยู่ว่าจะเป็นอย่างไร ส่วนนักวิชาการ นักวิชาชีพ และนักวิจัยด้านสังคมศาสตร์ บทความนี้เสนอให้ใช้การวิจัยเป็นเครื่องมือในการเพิ่มพลังอำนาจให้กับผู้สูงอายุ โดยการสร้างองค์ความรู้เกี่ยวกับผู้สูงอายุด้วยทฤษฎีและปรัชญาสังคมศาสตร์กระบวนทัศน์ใหม่ ซึ่งจะช่วยให้องค์ความรู้เกี่ยวกับปรากฏการณ์ทางสังคมของผู้สูงอายุ ที่ผู้สูงอายุและนักวิจัยร่วมกันสร้างขึ้น กลับมาเป็นความรู้ที่ทำให้สถานภาพ บทบาท ตลอดจนความหมายของผู้สูงอายุมีความเท่าเทียมกับความรู้ที่สร้างขึ้นโดยปรัชญากระบวนทัศน์วิทยาศาสตร์ ซึ่งข้อเสนอแนะดังกล่าวจะสามารถนำมากำหนดนโยบายสังคมได้ใกล้เคียงความจริงและแม่นยำมากขึ้น ทั้งในเรื่องของการลดมายาคติ และการสร้างเสริมคุณค่าของผู้สูงอายุ

ข้อค้นพบของการศึกษานี้ สะท้อนให้เห็นว่าข้อถกเถียงด้านทฤษฎีและปรัชญาสังคมศาสตร์ ล้วนมีทั้งข้อดีและข้อจำกัดในเรื่องการนำไปใช้ ดังนั้น จำเป็นต้องทำความเข้าใจปรัชญาหลายสำนัก กระบวนทัศน์หลายๆ ชุดควบคู่กัน โดยเฉพาะฐานคติของปรัชญาของกระบวนทัศน์ใหม่ ที่มีข้อจำกัดสำคัญในเรื่องการใช้อารมณ์และความรู้สึกของนักวิจัยมากเกินไป ส่งผลให้ความหมายของการมีคุณค่าผู้สูงอายุถูกเบียดขับออกไปจากศูนย์กลางของความรู้ นอกจากนี้ ขนาดตัวอย่างโดยทั่วไปมักจะมีขนาดเล็ก ทำให้ไม่สามารถอ้างอิงข้อมูลไปยังกลุ่มประชากรที่มีขนาดใหญ่ได้ การเลือกใช้กระบวนทัศน์ใดกระบวนทัศน์หนึ่งอาจทำให้ผู้สูงอายุได้รับผลกระทบ หรือเสียประโยชน์มากกว่าจะได้ผลดี

เอกสารอ้างอิง

- กมลชนก ข้าสุวรรณ. 2559. แนวทางการขับเคลื่อนงานคลังปัญญาผู้สูงอายุที่มีศักยภาพ. กรุงเทพฯ: กรมกิจการผู้สูงอายุ กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์.
- กำจร หลุยยะพงศ์. 2553. การสื่อสารกับวาทกรรมอัตลักษณ์ผู้สูงอายุในสังคมไทย. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- กิติพัฒน์ นนทปัทมะดุลย์. 2559. กระบวนทัศน์ในการแสวงหาคำรู้. เอกสารประกอบการสอนวิชาการวิจัยเชิงคุณภาพในนโยบายสังคม หลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขา นโยบายสังคม ภาคเรียนที่ 1 คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- _____. 2553. ทฤษฎีความยุติธรรมของจอห์น รอลส์ (John Rawls' Theory of Justice). เอกสารคำสอนวิชาหลักและวิธีการสังคมสงเคราะห์ 3 ภาค1/2553. คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ชาย โพธิ์ลีตา. 2559. ศาสตร์และศิลป์แห่งการวิจัยเชิงคุณภาพ. พิมพ์ครั้งที่ 7. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน).
- เชษฐา พวงหัตถ์. 2551. ทฤษฎีสังคมและการทำความเข้าใจสภาวะสมัยใหม่ของแอนโธนี กิดเดนส์ ใน สุจิตรา สามัคคีธรรม และสุติน ชาวหินฟ้า (บรรณาธิการ), วารสารร่วมพฤษ ปีที่ 26 ฉบับที่ 1 ตุลาคม 2550-มกราคม 2551 ฉบับทฤษฎีสังคมกับการวิพากษ์สภาวะสมัยใหม่ : หน้า 1-41.
- _____. 2548. Structure-Agency = โครงสร้าง-ผู้กระทำการ. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ.
- ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร. 2560. บทแนะนำสู่ความคิดหลังโครงสร้างนิยม. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ภาพพิมพ์.
- บรรลุ ศิริพานิช และคณะ. 2539. รายงานการศึกษาวิจัยเรื่องชมรมผู้สูงอายุ: การศึกษารูปแบบและการดำเนินงานที่เหมาะสม. กรุงเทพฯ :มปท.

- บรรลุ ศิริพานิช. 2550. ผู้สูงอายุอยู่อย่างไรให้สูงค่า. กรุงเทพฯ: สำนักงานสนับสนุนการ
สร้างเสริมสุขภาพ.
- ปัทมา ว่าพัฒน์วงศ์ และปราโมทย์ ประสาทกุล. 2549. ประชากรไทยในอนาคต. ใน กฤตยา
อาชวนิจกุล และวรชัย ทองไทย (บรรณาธิการ), ประชากรและสังคม 2549:
ภาวะการตาย ภาพสะท้อนความมั่นคงของประชากร. นครปฐม: สำนักพิมพ์
ประชากรและสังคม.
- ปราโมทย์ ประสาทกุล, ศุทธิดา ชนวนัน และกาญจนา เทียนลาย. 2555. ผู้สูงวัย: คนวงใน
ที่จะถูกผลักดันให้ไปอยู่ชายขอบ, ใน กุลภา วัจนสาระ และกฤตยา อาชวนิจกุล
(บรรณาธิการ). ประชากรและสังคม 2555 : ประชากรชายขอบและความเป็น
ธรรมในสังคมไทย. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์เด็อนตุลา.
- ปรียา มิตรานนท์ และจีรวรรณ มาท่อม. 2552. การทำงาน รายได้ และการออมของ
ผู้สูงอายุ. ใน สมศักดิ์ ชุณหรัศมิ์ (บรรณาธิการ), รายงานประจำปีสถานการณ์
ผู้สูงอายุไทย พ.ศ. 2551. กรุงเทพฯ : ทีคิวพี.
- ปิยกร หวังมหาพร. 2546. นโยบายผู้สูงอายุของประเทศไทย. วิทยานิพนธ์ปริญญา
ดุษฎีบัณฑิต, สาขาวิชารัฐศาสตร์ คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- พระไพศาล วิสาโล. 2552. สันติวิธีบนวิถีแห่งอภิวินาที. รวบรวมงานเขียนและบทความ
ของพระไพศาล วิสาโล www.visalo.org. สืบค้นเมื่อ 20 มีนาคม 2560.
- พัทยา สายหู. 2526. แนวโน้มทางสังคมและวัฒนธรรมเกี่ยวกับผู้สูงอายุในประเทศไทย.
ใน บรรลุ ศิริพานิช (บรรณาธิการ), เวชศาสตร์ผู้สูงอายุ. กรุงเทพฯ : กรมการแพทย์
กระทรวงสาธารณสุข.
- ภาวดี ทะไกรราช และคณะ. 2558. “การพัฒนาศักยภาพผู้สูงอายุเพื่อเพิ่มมูลค่าทาง
เศรษฐกิจและสังคมอย่างยั่งยืนในพื้นที่จังหวัดศรีสะเกษ”. วารสารวิชาการ
มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์ มนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์. 7(1): 39-62.

มนตรี ประเสริฐรุ่งเรือง และดุขฎิ อายุวัฒน์. 2559 . “การสร้างทางเลือกในการพึ่งพาตนเองอย่างมีคุณค่าของผู้สูงอายุรุ่นใหม่”. วารสารประชากรและสังคม. 4(2): 24-45.

มาลินี วงษ์สิทธิ. 2545. ชุมชนและผู้สูงอายุ. ใน สุทธิชัย จิตะพันธ์กุล และคณะ (บรรณาธิการ), ผู้สูงอายุในประเทศไทย. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยและสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

มูลนิธิสถาบันวิจัยและพัฒนาผู้สูงอายุไทย. 2558. รายงานสถานการณ์ผู้สูงอายุไทย พ.ศ. 2558. กรุงเทพฯ: อัมรินทร์ พรินตติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.

_____. 2555. รายงานประจำปีสถานการณ์ผู้สูงอายุไทย พ.ศ. 2554. กรุงเทพฯ: พงษ์พานิชย์ เจริญผลจำกัด.

ศรีรินทร์ เกรัมย์ และคณะ. 2556. มโนทัศน์ใหม่ของนิยามผู้สูงอายุ: มุมมองเชิงจิตวิทยา สังคมและสุขภาพ. นครปฐม: สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล.

วรเวศม์ สุวรรณระดา. 2553. การทบทวนและสังเคราะห์องค์ความรู้ผู้สูงอายุไทย พ.ศ. 2545-2550. กรุงเทพฯ: มูลนิธิสถาบันวิจัยและพัฒนาผู้สูงอายุไทย.

ศศิพัฒน์ ยอดเพชร. 2549. สถิติการผู้สูงอายุ. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

ศิริวรรณ อุทัยทิพย์ชูทรัพย์ และคณะ. 2552. การดูแลและสวัสดิการผู้สูงอายุ. ใน สมศักดิ์ ชุณหรัศมิ์ (บรรณาธิการ), รายงานประจำปีผู้สูงอายุไทย 2551. กรุงเทพฯ : ทีคิวพี.

สมรักษ์ ชัยสิงห์กานานนท์. (มปป.) ความชรา ภาวะว่าง และการใช้ชีวิตในเมือง. ใน ปริตตา เฉลิมเผ่า กอนนันทกุล (บรรณาธิการ), ชีวิตชายขอบ ตัวตนกับความหมาย. กรุงเทพฯ : เคล็ดไทย.

สมศักดิ์ ศรีสันติสุข. 2535. สังคมวิทยาภาวะผู้สูงอายุ. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สโรชพันธุ์ สุภาวรรณ และชไมพร กาญจนกิจสกุล. 2557. “การประกอบสร้างภาพลักษณ์ผู้สูงอายุ”. วารสารสังคมศาสตร์ 10(1): 93-136.

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. 2550. การคาดประมาณประชากรของประเทศไทย 2543-2573. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ.

สำนักงานสถิติแห่งชาติ. 2551. รายงานการสำรวจประชากรสูงอายุในประเทศไทย พ.ศ. 2550. กลุ่มสถิติประชากร สำนักงานสถิติพยากรณ์. กรุงเทพฯ: สำนักงานสถิติแห่งชาติ.

_____. 2554. การสำรวจความคิดเห็นของประชาชนเกี่ยวกับความรู้และทัศนคติที่มีต่อผู้สูงอายุ. สำนักงานสถิติพยากรณ์ร่วมกับกระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์และวิทยาลัยประชากรศาสตร์. กรุงเทพฯ: สำนักงานสถิติแห่งชาติ.

_____. 2555. สรุปผลที่สำคัญการสำรวจภาวะการทำงานของประชากร พ.ศ. 2554. กรุงเทพฯ: สำนักงานสถิติแห่งชาติ.

_____. 2557. การสำรวจประชากรสูงอายุของประเทศไทย พ.ศ. 2557. กรุงเทพฯ : สำนักงานสถิติแห่งชาติ.

สุชาดา ทวีสิทธิ์. 2549. ชาติพรรณนิพนธ์แนวสตรีนิยม: การทำทนายกระบวนทัศน์ปฏิฐานนิยม. ใน ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี (บรรณาธิการ), ผู้หญิง ประสพการณ์ และการเมืองว่าด้วยเพศภาวะวารสารสังคมศาสตร์ฉบับที่ 2. เชียงใหม่ : คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ : หน้า 24-57.

_____. 2553. บทบรรณาธิการ: การเปลี่ยนแปลงกระบวนทัศน์เพื่อการวิจัยผู้สูงวัย. ใน สุชาดา ทวีสิทธิ์ และสวรัย บุญยमानนท์ (บรรณาธิการ), ประชากรและสังคม 2553: คุณค่าผู้สูงวัยในสายตาสังคมไทย. นครปฐม: สำนักพิมพ์ประชากรและสังคม.

สุภางค์ จันทวานิช. 2553. ทฤษฎีสังคมวิทยา. (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

- อนพัทธ์ หนองคู และพรวรรณ นันทแพทย์. 2559. “การวิเคราะห์รูปแบบการออมสำหรับผู้สูงอายุในประเทศไทยและต่างประเทศ”. วารสารวิชาการบริหารธุรกิจ. 5 (1): 145-153.
- อานันท์ กาญจนพันธุ์. 2544. วิธีคิดเชิงซ้อนในการวิจัยชุมชน พลวัตและศักยภาพของชุมชนในการพัฒนา. กรุงเทพฯ: สำนักงานสนับสนุนการวิจัย.
- Berge, P. L., and Luckmann, T. 1967. The social construction of reality. New York: Anchor.
- Bourdieu, P. 1977. Outline of a Theory of Practice (Vol. 16). Cambridge university press.
- _____. 1984. Distinction: A social critique of the judgement of taste. Harvard university press.
- Foucault, M. 1984. “Space, Knowledge and Power”. In The foucault reader, edited by Foucault, M. New York: Pantheon.
- Giddens, A. 1984. The constitution of society. Outline of the Theory of structuration. Berkeley and Los Angeles: University of California press.
- _____. 1997. Sociology. Cambridge: Polity Press in Association with Blackwell Publishers Ltd.
- Habermas, J. 1984. The Theory of Communicative Action. Vol. 1: Reason and the Rationalization of Society. Boston: Beacon Press.
- _____. 1987. The Theory of Communicative Action. Vol. 2. Life world and System : A Critique of Functionalist Reason. Boston: Beacon Press.
- Ministry of Social Development and Human Security. 2007. Thailand’s Implementation of the Shanghai Implementation Strategy (SIS) and the Madrid International Plan of Action on Ageing (MIPAA). Bangkok: Ministry of Social Development and Human Security.
- Parsons, T. 1949. The Structure of Social Action. New York: Free Press.
- Parsons, T., and Bales, R. F. 1955. Family Socialization and Interaction Process. New York: Free Press.

Phillipson C. and Barrs J. 2007. Social Theory and Social Change. In Bonds J., Peace S., Dittmann-kohli F. and Westerhot. (eds.) Ageing in Society. pp 68-84. London: Sage.

United Nations World Population Prospect UNWPP. 2015. World Population Prospects: The 2015 Revision. Department of Economic and Social Affairs, Population Division. New York: United Nations.